

DE WAANZINNIGE SLANGENDANS VAN JEANNE

Schizofrenie.

Een filosofisch essay over waanzin van Paul Moyaert

Op het einde van zijn recentste boek beschrijft Paul Moyaert hoe de schizofrene Jeanne opgaat in wiebelende bewegingen, zonder context of doel: “draaiende gemaniëerde handgebaren, enkele stappen langs een kronkelende lijn, stoppen, afwijken, de gebedsmolen van de handen weer in gang zetten.” Ze creëert een geheel eigen ritme en geeft er zich tegelijk aan over. Geregeld verdwaalt ze erbij in de velden buiten het instituut, maar ’s avonds brengt de politie haar terug – daar heeft ze alle vertrouwen in. Het leidt de filosoof-psychoanalyticus Moyaert tot de vraag: is schizofrenie niet meer dan een hopeloos gevecht tegen de ontwrichtende krachten die lichaam en geest bestoken? Kan er ook niet een vorm van verlossing, van verrijking in zitten?

Paul Moyaert, pas met emeritaat als professor in Leuven, komt in zijn uiteenzetting een paar keer terug op de patiënte die hij ooit als gewetensbezwaarde in een instelling verzorgde en observeerde – toen nog met de teksten van Freud als enig therapeutisch gerei. De pregnante ervaringen die hij toen opdeed, zouden zijn hele filosofische carrière blijven beïnvloeden. Na Freud en Lacan is het Deleuze die hem de laatste jaren nieuwe inzichten aanreikte. Hij zocht een manier om de schizofrene patiënten op een andere manier te vatten dan als louter lijdende schepsels. Opvallend detail: Moyaert spreekt niet van waanzinnigen of schizofrenen; ze zijn meer dan hun ziekte alleen. “Normaliteit is een lege doos”, voegt hij er aan toe.

Waanzin was al altijd een vreemd en vaak beangstigend gegeven. Niet alleen therapeuten blijven erover twisten, het ziektebeeld roept veel filosofische vragen op. Niet dat Moyaert de ziekte wil ontkennen of het idee zou verdedigen dat patiënten niet meer moeten worden opgenomen – zoals in het recente debat wordt geopperd. Integendeel, ze moeten en willen ook vaak tegen zichzelf beschermd worden. Maar tegelijk wordt al te snel een uitsluitend negatieve omschrijving gegeven. Psychotische fenomenen worden geformuleerd als een onvermo-

Kan er in schizofrenie ook niet een vorm van verlossing, van verrijking zitten?

gen: om binnen en buiten van elkaar te scheiden, om te synthetiseren, om de eigen bewustzijnsacten te onderscheiden, om te symboliseren, enzovoort.

Die benadering vindt Moyaert getuigen van intellectuele gemakzucht en hij doet een ander therapeutisch voorstel. Het uitgangspunt is dat de schizofrene patiënt zichzelf tot vlak voor een acute en heftige crisis wél weet te redden. De filosofische vraagstelling wordt dan: wat is het wezen van de waanzin? Wat is haar problematiek – los van haar oorzaken? Waar en hoe probeert de schizofrenie zelf een antwoord te vinden?

Op grond van een hele reeks gevalstudies oordeelt Moyaert dat schizofrene patiënten niet in de eerste plaats lijden aan de inhoud van hun gedachten en gevoelens. Niet *wat* ze denken, maar het feit *dat* ze denken overweldigt hen, zoals de vrouw die worstelde met een niet te stoppen stroom van bedenksels. Ze verzon er een soort kliktaal tegen, waardoor ze een zekere ademruimte wist te creëren, een ritmering van de anders ononderbroken denkvloed. Moyaert haalt ook uitgebreid beroemde voorbeelden aan: Daniel Paul Schreber, die zijn wanen opschreef in een dagboek en waar Freud zijn *Psychoanalytische opmerkingen over een autobiografisch beschreven geval van paranoia* op baseerde, en de Amerikaan Louis Wolfson, die met een eigen Frans brabbeltaaltje zijn moedertaal afweerde en zijn geschriften nog gepubliceerd kreeg ook. Deleuze nam het curiosum onder de loop.

Moyaert stelt vast dat de psychoanalyse niet in staat is de schizofrenie afdoende te duiden. Het begrippenkader van Freud en Lacan biedt wel de middelen om de neurose te analyseren – daar gaat

Volgens Moyaert is de psychoanalyse niet in staat de schizofrenie afdoende te duiden

het om inhoud, relaties, verboden en geboden. Maar de psychose draait om iets compleet anders: de kern ervan is een blootstelling aan een teveel aan drift. Wij vereenzelvigen driften makkelijk met vitaliserende impulsen (al introduceerde Freud ook de doodsdrijf), maar driften kunnen evengoed een bedreiging vormen. Waanzinnige patiënten, zegt Moyaert, slagen er niet in de spanningspolen tussen binnen en buiten, open en dicht, veraf en dichtbij uit elkaar te houden. Of met de woorden van Deleuze: “Het schizofrene lichaam is een poreus lichaam waarvan de huid verdorven is en met teveel gaten is bezaaid.” Als verdediging tegen de al te directe overweldiging (van de buitenwereld, van de driften) schermen ze zich af met lagen kleren, een ongewassen lijf en drie onderbroeken, met ingewikkelde cijfers, met transistorradio’s of grote tassen die ze overal meesleuren. Ze zoeken manieren om hun “draai” te vinden, zeg maar. Zoals Jeanne dat letterlijk deed met haar slangendans.

Door een ander perspectief te werpen op de problematiek, kun je ervan uitgaan dat iemand in zijn waanzin wél meer of minder gezond kan zijn. Deleuze noemt dat “immanente gezondheid”. Niet de sociale integratie en adaptatie geldt daarbij als ideaal, en het komt er ook niet op aan de waanzin terug te dringen. Als je een manier vindt om ermee om te gaan, komt er ruimte vrij voor de euforie en de manische geestesverruiming die schizofrene subjecten evengoed ervaren. “Er is een mogelijkheid om een plus-of-min soepele tussenstand te scheppen; het houdt verband met in je ritme raken of met het vinden of scheppen van een eigen ritme...”, besluit Moyaert.

Moyaerts essay is geen eenvoudige lectuur. Het werpt wel een nieuw licht op de waanzin en tegelijk is het een introductie in het denken van Freud, Lacan en Deleuze. Moyaert neemt de lezer op een intelligente manier bij de hand en leidt hem langs verschillende denkwijzen (je moet wél moedig doorstappen). Bovendien verwijst Moyaert, helemaal aan het einde, ook naar ritme en dans – niet alleen die van Jeanne, maar in het algemeen. Moyaert liet in een gesprek doorschijnen dat hij daar verder op wil doorgaan.

En ten slotte krijg je nog een cadeau: een les in wat de aard van de filosofie zelf is. In het zoeken, wroeten, analyseren en telkens helderder herformuleren van het probleem, komt een inzicht tot stand. Daarbij groeit het besef dat wijsgerig denken niet zozeer draait om het bedenken van oplossingen of antwoorden. Fundamenteel is dat de kwestie *anders* benaderd wordt; pas daaruit zie je een nieuw denken ontkiemen.

MIA VAERMAN

PAUL MOYAERT, *Schizofrenie. Een filosofisch essay over waanzin*, Vantilt, Nijmegen, 2017, 160 p.